

Anna Vaarmanni mälestused A. H. Tammsaare elust Vaarmannide peres Venemaal Kaukaasias Punase Lageda eesti asunduses (Eesti Aiakeses) 1912. aastal

Kirja pannud Anna Vaarmanni pojatütar Elvi Vaarmann.

Toimetanud A. Aule.

„Anna, kas võtame selle noormehe enda juurde elama?”

Selle küsimusega pöördus 1912. aasta aprilli lõpus oma naise poole Nikolai Vaarmann, kui tuli Adleri laadalt koju.

Anna vaatas noormeest: tagasihoidlik, korralikult riides, seljas hall mantel, jalas mustad saapad või kingad, käes oli väike kohver. Noormees oli keskmist kasvu, ilusate siniste silmadega nagu Annagi, kõhn, natuke kahvatu.

„Miks mitte, võtame!” vastas Anna. Ja kõik kolm muhelesid.

Nii hakkas Taga-Kaukaasias Eesti Aiakeses Nikolai ja Anna Vaarmanni majas elama tulevane eesti tuntuim kirjanik Anton Hansen. See oli tema esimene pikaajaline reis välismaale.

Anton oli sunnitud selle reisi ette võtma oma haiguse tõttu: ta põdes tuberkuloosi. Tartu Ülikooli arstid ütlesid talle, et ta peab valiku tegema: kas ta kirjutab lõputöö ja saab Tartu Ülikooli diplomi kätte ning sureb tuberkuloosi või katkestab kiiresti õpingud — diplom jääb saamata (tol ajal ei lubatud üliõpilastel võtta akadeemilist puhkust) — ja vahetab kliimat, läheb näiteks Kaukaasiasse. Seal on eestlaste asundused ja Sotši linnas on arst, kes oskab teha röntgenipilte.

Anton Hansen valis elu. Olles Sotši linnas, kirjutas ta märkmikusse: „Nikolai Vaarmann”. Sel ajal oli minu vanaisa Nikolai Vaarmann Eesti Aiakese, nüüdse Estosadoki külavanem. Ta oli hea peremees, range, töötas ise hästi ja nõudis seda ka teistelt. „Kui teed, siis tee hästi või ära tee üldse!” — nii ta rääkis.

Külas oli teada, et tema naine Anna armastab puhtust ja korda: prussakaid, lutikaid, täisid ja muid „pudulojuseid” nende majas ei olnud.

Külaline hakkas elama toas, mille aken avanes aeda. Maja asus maalilises kohas: lähedal, üle tee voolas Mzõmta jõgi, alevikku ümbritsesid metsadega kaetud mäed, siin kasvasid tammed, kastanid, metsõuna- ja -pirnipuud, kreeka pähklipuud, sarapuud ja palju teisi puuliike.

Igal pool õitses lilli, eriti alpiaasadel, kus kasvas palju eri ravimtaimi — sellepärast on Punase Lageda mesi eriti tervislik. Seda mett korjavad väikesed rahuliku iseloomuga Kaukaasia mesilased.

Vaarmannide talu Eesti Aiakeses. Siin suvitas Tammsaare.

Igal hommikul peale lehmade lüpsi pani Anna Antoni aknalauale kruusi sooja piimaga. Sõid kõik koos. Tihti tegi Anna külalisele toidu eraldi, sest Antonil oli vaja pidada dieeti, kuna tal olid probleemid ka maoga. Anna pesi ka tema riideid. Kõik oli prii, mingit raha Antonilt ei võetud. Ta oli ju eestlane ja veel Eestist! Temasse suhtuti nagu lähedasse sugulasse.

Vanaema Anna rääkis, et akna all istudes kirjutas Anton kogu aeg midagi, luges ajalehti ja raamatuid, kirjutas kirju, proovis ka esimest korda elus pilte maalida.

Majast paremal oli jõe ääres hea tervisliku veega allikas. Anton imestas, miks ta ei saa janu täis. Nii maitsev oli see vesi, et tahaks kogu aeg seda juua. Selles orus oli eriline õhk. Siin ei olnud grippi ega malaariat, millesse surid paljud inimesed Adleris ja Sotšis.

Anton Hansen võttis osa jaanipäeva tähistamisest. Teistega koos lõbusalt ja hasardiga jaanitule ääres tantsides hakkas ta äkki verd kõhima. Haigus oli veel alles.

Foto 1912. aastast: lahtisel verandal istub tugitoolis Anton Hansen, tema vastas on minu vanaema Anna Vaarmann,¹ trepil istuvad tundmatu vanem proua (vasakul) ja helilooja Miina Hermann (hilisema nimega Miina Härma), trepist paremal veranda all seisab kohaliku eesti kooli õpetaja Johannes Kirkmann (hilisema nimega Juhan Murumets) perega: tema ees F. Kirkmann ja kõrval abikaasa Maali Kirkmann, kellel on süles Karl Anton Kirkmann.

Vanaema rääkis, et pildistaja tuli koos õpetaja Kirkmanniga ja ruttas väga. Anna ei jõudnud põllegi eest ära võtta ja riideid vahetada. Enda arvates nägi

¹ Karl Mihkla märgib oma raamatus „A. H. Tammsaare elutee ja looming” (Tartu, 1938, lk. 33), et see foto on tehtud 29. juulil 1912 Punase-Lageda kooliõpetaja Johannes Kirkmanni poja ristsetel, kus vaderiteks olid Anton Hansen, Miina Härma ja Karl Leetberg. Tammsaare vastas üleval istuvat naist nimetab Mihkla „L. Hermann’iks” (ilmselt oletades, et see pidi olema Miina Härma õetütar), kuid pildil olev naine on siiski kindlalt Anna Vaarmann (1884–1973). Trepil istuv vasakpoolne proua on Mihkla sõnul „A[malie] Kirkmanni ema M. Baumberg”. Maali Kirkmanni (1882–1969) ema nimi oli tegelikult Mari Paumverk ja ta oli sündinud 1849 Türi khk Piumetsa mõisavallas. Maali siirdus Eestist Järva-Jaani khk-st Kaukaasiasse aastal 1907; võimalik, et ema läks temaga koos. Johannes Kirkmann (1885–1949) oli sündinud Kullamaa khk Piirsalu mõisavallas ja siirdus Kaukaasiasse aastal 1909, mil ta asus tööle Punase-Lageda kooliõpetajana (Maali töötas samas koolis koristajana ja nad kohtusid Kaukaasias). Johannes Kirkmann tegutses hiljem Tbilisis, muu hulgas Eesti konsulina Gruusias, ja läks 1920. aastatel Eestisse tagasi, kus töötas kooliõpetaja ja -juhatajana ning oli ka Nõmme abilinnapea. Maali Kirkmann jäi Kaukaasiasse ja elas hiljem Abhaasias Leselidzes (praegune Getšripš), kus elas ka Anna Vaarmann. A. A. märkus.

ta fotol teenija, mitte perenaise moodi välja. Ta oli siis peaaegu 28-aastane ja ootas minu isa, kes sündis sama aasta detsembris.

Vanaema rääkis, et lastele on vaja heade inimeste nimed anda, siis kasvavad ka tublid inimesed. Nii sai mu isa eesnimeks Anton. 80 aastat hiljem (1992. aastal) sündis mu nooremal õel Lidia Vaarmannil ka poeg Anton.

Anton Hansenile meeldis rääkida inimestega, anda neile nõu, jalutada mööda mägede nõlvakuid, käia mu vanaisa Nikolaiga alpiaasadel, istuda jõe ääres viltukasvanud puu peal ja tundide kaupa vaadata rõõmsalt voolavat kristallpuhast Mzõmta jõe vett.

Nii möödusid suvi ja sügis. Novembri alguses läks vanaisa Adleri linna sügisesele laadale ja temaga koos kuivatatud pirnidega vankril sõitis Eesti Aiakesest juba tervena A. H. Tammsaare.

Nikolai ja Anna Vaarmann lastega. Foto on tehtud u. 1920 või natuke varem.

Hiljem kirjutas Anton Eestist Nikolaile ja Annale kirju, saatis postkaarte, oma raamatuid ning Eesti ajalehti ja ajakirju. Kahjuks on kõik need asjad kaotsi läinud. Vaarmannide pere saatus oli dramaatiline ja kurb. Oli Stalini aeg. 1930. aastal arreteeriti vanaisa ja saadeti laagrisse. Mu isa Anton saadeti 17-aastasena metsatöödele Põhja-Kaukaasiasse, vanaema Anna koos kahe väikese lapsega pidi oma majast ühe päeva jooksul põgenema.

Anna ja Nikolai ei näinud teineteist enam kunagi. Laagrist vanaisa tagasi ei tulnud. Kuhu ta on maetud, meie ei tea. Vanaema ootas teda oma elu lõpuni. Ta suri 89-aastaselt Abhaasias ja on maetud Salme kalmistule.

Vaarmannide talus on praegu Tammsaare majamuuseum.